

## ข้อเสนอเชิงนโยบายความมั่นคงทางอาหารของชุมชน จังหวัดกำแพงเพชร

Community food security policy proposals  
Kamphaeng Phet Province

ศุภฤทธิ ธาราธิพนฺธา<sup>1</sup>

พิชญ์ บุญนิยม<sup>2</sup>

Supharit Tarathipnara

Phitsanu Boonniyom

### บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสำรวจความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร และ 2) เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร ประชากร ได้แก่ ประชาชนในจังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 721,000 คน กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน และผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ จำนวน 15 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ และสถิติที่ใช้การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) การวิเคราะห์เนื้อหาและสรุปประเด็น ผลการวิจัยพบว่า ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ( $\bar{x}=4.18$ , S.D=.73) การมีอยู่ของอาหาร ( $\bar{x}=4.11$ , S.D=.38) การเข้าถึงอาหาร ( $\bar{x}=4.32$ , S.D=.34) การใช้ประโยชน์จากอาหาร ( $\bar{x}=4.08$ , S.D=.48) และเสถียรภาพด้านอาหาร

---

<sup>1,2</sup> อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

( $\bar{x}=4.21$ , S.D=.45) สำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายประกอบด้วย 1) นโยบายความมีอยู่ทางอาหารของครัวเรือนในชุมชน 2) นโยบายความเท่าเทียมของครัวเรือนในการเข้าถึงแหล่งอาหาร 3) นโยบายการใช้ประโยชน์จากอาหารเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า และ 4) นโยบายผลิตอาหารหมุนเวียนทุกครัวเรือนในชุมชน

**คำสำคัญ :** ข้อเสนอเชิงนโยบาย, ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

### Abstract

The objectives of this research were to 1) assess an adequacy of community food security of Kamphaeng Phet Province and 2) propose guidelines for the creation of household food security for Kamphaeng Phet Province. The quantitative and qualitative research approaches were used in this study. The questionnaires were distributed to 400 samples and the structured interview was used with 15 samples. The descriptive statistics were analyzed to determine frequency, percentage, mean, and standard deviation. The results showed that the overall community food security was at high level ( $\bar{x}=4.18$ , S.D=.73) food availability ( $\bar{x}=4.11$ , S.D=.38) food accessibility ( $\bar{x}=4.32$ , S.D=.34) food utilization ( $\bar{x}=4.08$ , S.D=.48) and food stability ( $\bar{x}=4.21$ , S.D=.45) The suggestions for policy proposals consisted of 1) food availability of community household 2) equal right to access on food source 3) food utilization for better life quality and 4) household circular food production.

**Keyword:** policy proposals, Community food security

## ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อาหารเป็นปัจจัยในการดำรงชีพที่สำคัญที่สุด เนื่องจากตั้งแต่เกิดจนตามนุษย์ต้องได้รับอาหารที่เพียงพอทั้งด้านปริมาณและคุณภาพเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ การขาดแคลนอาหารหรืออยู่ในภาวะทุพโภชนาการสามารถกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของมนุษย์และสังคมได้อย่างมหาศาล ประชากรอยู่ในภาวะทุพโภชนาการอันเป็นผลจากภัยธรรมชาติ และประชากรขาดโอกาสที่จะเข้าถึงอาหารที่มีอยู่เพราะมีปัญหาความยากจน ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของปัญหาความอดอยากว่ามีได้เป็นเพียงเรื่องปากท้อง แต่เป็นรากฐานที่สำคัญของการสร้างความมั่นคงของประเทศและโลก ความมั่นคงด้านอาหารจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งทางทฤษฎีนั้นการพิจารณาความมั่นคงทางอาหารจะต้องพิจารณาจากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO, 2006) ได้แบ่งความหมายด้านความมั่นคงออกเป็น 4 มิติ คือ ความพอเพียง (Availability) การเข้าถึง (Access) การใช้ประโยชน์ (Utilization) และเสถียรภาพ (Stability)

ประเทศไทยกำลังตกอยู่ในสภาวะการณ์สุ่มเสี่ยงที่จะเกิดภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารเพราะสาเหตุหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นชาวนาไทยใกล้สูญพันธุ์ เกษตรกรขายที่ทิ้งและปัญหาเชิงโครงสร้างต่างๆ เช่น ปัญหาโครงสร้างของที่ดินทำกินและสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร ปัญหาความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรอาหาร และปัญหาของระบบการผลิตอาหารที่ไม่ยั่งยืน 10 มูลเหตุของความไม่มั่นคงทางอาหาร ประกอบด้วย 1) ปัญหาความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรอาหาร ได้แก่ การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดิน และปัญหาทรัพยากรน้ำ 2) ปัญหาระบบการผลิตอาหารที่ไม่ยั่งยืนทั้งพันธูกรรมในการผลิตอาหาร การใช้ปุ๋ยและสารเคมีการเกษตร การลดลงของเกษตรกรรายย่อย และการขยายตัวของธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ 3) ปัญหาโครงสร้างของที่ดินทำกินและสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร 4) บทบาทของค่าปลีขนาดใหญ่และโมเดิร์นเทรดที่มีบทบาทมากขึ้นในระบบการกระจายอาหาร 5) การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลกและผลกระทบต่อการผลิตอาหาร 6) การเปิดเสรีการค้าและความตกลงระหว่างประเทศต่อระบบอาหาร

7) ปัญหาสุขภาพที่เกิดจากระบบอาหาร ได้แก่ สารเคมีทางการเกษตรตกค้างในตัวเกษตรกรเองและอาหาร 8) การขยายของอาณานิคมทางอาหารของประเทศมหาอำนาจของโลก 9) วัฒนธรรมอาหารต่างชาติที่ครอบงำอาหารพื้นถิ่น เช่น อาหารจานด่วน (ฟาสต์ฟู้ด) อาหารญี่ปุ่น และ 10) การขาดนโยบายความมั่นคงทางอาหารระดับประเทศ (ชินุทัย กาญจนะจิตรา และคนอื่นๆ, 2554, หน้า 68-71) และการประเมินระดับ “ความมั่นคงทางอาหาร” ในระดับสากลมี Global Food Security Index จัดทำโดย The Economist Intelligence Unit ชี้ว่าปี 2019 ประเทศไทยมีคะแนนความมั่นคงทางอาหาร 65.1 จากคะแนนเต็ม 100 คะแนน อยู่ในอันดับที่ 52 จากทั้งหมด 113 ประเทศ อันดับต่ำกว่าจีน (อันดับ 35) ซึ่งเป็นประเทศผู้นำเข้าอาหารรายใหญ่อันดับ 1 ของโลกจากต่างประเทศ จากปัจจัยต่างๆ 40 ข้อ จัดแบ่งเป็น 3 หมวด คือ ความสามารถในการซื้อหาอาหาร (affordability) ความพร้อม/การมีอาหารเพียงพอ (availability) คุณภาพและความปลอดภัย (quality and safety) ไทยมีความท้าทาย/จุดอ่อนที่มีส่วนดึงคะแนนรวมลงมาอยู่ในระดับกลาง มีอยู่ 2 ข้อ ได้แก่ รายจ่ายสาธารณะด้านการวิจัยและพัฒนาการเกษตร, ผลผลิตถั่วเหลืองรวมในประเทศต่อประชากร 1 คน ขณะที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) จะเน้นไปที่การบริโภคอาหารของประชากรในประเทศ ข้อมูลของ FAO ระบุว่า ประเทศไทยมีจำนวนคนที่ขาดสารอาหาร (เฉลี่ย 3 ปีล่าสุด 2016-2018) จำนวน 5.4 ล้านคน ส่วนหนาแน่นของภาวะขาดสารอาหาร (เฉลี่ย 3 ปี 2016-2018) คิดเป็น 7.8% ของประชากรในประเทศ (รุ่งนภา พิมมะศรี, 2563, ออนไลน์)

บทวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจของธนาคารแห่งประเทศไทยและเกณฑ์การจำแนกประเทศตามระดับรายได้ซึ่งกำหนดโดยธนาคารโลก มีการทบทวนเกณฑ์แบ่งกลุ่มทุกปี โดยเกณฑ์ ณ วันที่ 1 ก.ค. 2560 กลุ่มของประเทศซึ่งมีรายได้สูงต้องมีรายได้ต่อหัวสูงกว่า 12,235 ดอลลาร์ เมื่อกล่าวถึงเกณฑ์ดังกล่าวนี้พบว่า ไทยเลื่อนฐานะเป็นประเทศซึ่งมีรายได้ปานกลางตั้งแต่ปี 2519 อย่างไรก็ตาม รายได้ต่อหัวของไทยในปี 2559 ยังอยู่ที่ 5,640 ดอลลาร์ กล่าวคือ ไทยติดอยู่ในฐานะประเทศซึ่งมีรายได้ปานกลางมาแล้วถึง 40 ปี ยิ่งไปกว่านั้น จาก

เกณฑ์แบ่งกลุ่มรายได้ของธนาคารโลกด้วยอัตราการขยายตัวต่อปีที่ 1% (ค่าเฉลี่ย 10 ปีย้อนหลัง) และอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยที่ 3.5% (ค่าเฉลี่ยปี 2555-2559) พบว่า ไทยจะต้องอยู่ในฐานะประเทศรายได้ปานกลางไปอีกกว่า 30 ปี (แพรวไพลิน วงษ์สินธุวิเศษ และณชพล จรูญพิพัฒนกุล, 2561, ออนไลน์) ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ ผลการสำรวจในปี 2564 พบว่า ครึ่งเรือนทั่วประเทศมีรายได้ทั้งสิ้นเฉลี่ยเดือนละ 27,352 บาท ส่วนใหญ่เป็นรายได้จากการทำงาน 18,255 บาท ได้แก่ ค่าจ้างและเงินเดือน 11,639 บาท กำไรสุทธิจากการทำธุรกิจ 4,319 บาท และกำไรสุทธิจากการทำการเกษตร 2,297 บาท ส่วนรายได้ที่ไม่เป็นตัวเงินซึ่งอยู่ในรูปสวัสดิการ/สินค้า บริการต่างๆ ที่ได้รับมาโดยไม่ต้องซื้อ (รวมประเมินค่าเช่าบ้าน/บ้านของตนเอง) 4,650 บาท รายได้ที่ไม่ได้เกิดจากการทำงาน เช่น รายได้จากเงินที่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐหรือบุคคลอื่นนอกครึ่งเรือน 3,869 บาท และรายได้ไม่ประจำและจากทรัพย์สิน 577 บาท และครึ่งเรือนทั่วประเทศ ในปี 2564 มีค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นเฉลี่ยเดือนละ 21,616 บาท โดยเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค 18,802 บาท ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายหมวดอาหาร เครื่องดื่มและยาสูบ สูงสุดถึง 7,660 บาท รองลงมาเป็นค่าที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ภายในบ้าน 4,632 บาท ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทางและยานพาหนะ 3,467 บาท ตามลำดับ ส่วนค่าใช้จ่ายที่ไม่เกี่ยวกับการอุปโภคบริโภค (เช่น ค่าภาษีของขวัญ เบี้ยประกันภัย ซื้อมาสากกินแบ่ง/หวย ดอกเบี้ย เป็นต้น) มีจำนวน 2,814 บาท ในปี 2564 ครึ่งเรือนทั่วประเทศมีค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นเฉลี่ยเดือนละ 21,616 บาท โดยเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค 18,802 บาท ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายหมวดอาหาร เครื่องดื่มและยาสูบ สูงสุดถึง 7,660 บาท คิดเป็นร้อยละ 35.50 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2565, ออนไลน์) สะท้อนให้เห็นว่า ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหาร เครื่องดื่ม และยาสูบสูงถึงร้อยละ 35.50 เป็นค่าใช้จ่ายประจำที่ค่อนข้างสูง เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยต่อครึ่งเรือน ดังนั้น ข้อเสนอเชิงนโยบายความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร อาจมีประโยชน์ต่อสุขภาพ ลดรายจ่ายระดับครึ่งเรือนลง และเพิ่มรายได้ให้กับครึ่งเรือน ยิ่งไปกว่านั้น ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการสร้างรายได้และลดรายจ่ายที่สามารถดำเนินการโดยครึ่งเรือนเองด้วย

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนั้น ข้อเสนอเชิงนโยบายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร มีความสำคัญยิ่งทั้งในด้านเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชาชน ซึ่งขยายผลให้รัฐต้องกำหนดนโยบายที่เหมาะสมเพื่อแก้ไขปัญหาความมั่นคงด้านอาหารของชุมชนให้ทันต่อสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศของโลก สำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายความมั่นคงทางอาหารที่เหมาะสมกับหน่วยงานในพื้นที่นั้นๆ จะเป็นกรอบกำหนดทิศทางการแก้ไขปัญหาความมั่นคงทางอาหารดังต่อไปนี้ 1) การมีอยู่ของอาหาร 2) การเข้าถึงอาหาร 3) การใช้ประโยชน์จากอาหาร และ 4) เสถียรภาพด้านอาหาร เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดกำแพงเพชรต่อไป

### วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร
2. เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร

### วิธีดำเนินการวิจัย

#### ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเชิงปริมาณ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนในจังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 721,000 คน กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) สร้างขึ้นโดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม และตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร โดยลักษณะของเครื่องมือเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับและหาคุณภาพของสอบถาม โดยการหาความเที่ยงตรง (Validity) และความเชื่อมั่น (Reliability) ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.94 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ดังนี้

- 1) ข้อมูลส่วนบุคคล วิเคราะห์โดยการหาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)
- 2) ข้อมูลเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร วิเคราะห์โดยการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation)
- 3) เกณฑ์การพิจารณาค่าเฉลี่ยความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร โดยกำหนดช่วงค่าเฉลี่ยและการแปลความหมายดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2560, หน้า 104)

ค่าเฉลี่ย 4.51 – 5.00 มีความมั่นคงอยู่ในระดับมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.51 – 4.50 มีความมั่นคงอยู่ในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย 2.51 – 3.51 มีความมั่นคงอยู่ในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.51 – 2.50 มีความมั่นคงอยู่ในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย 1.00 – 1.50 มีความมั่นคงอยู่ในระดับน้อยที่สุด

## ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงคุณภาพ

**กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ**ทำการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบ

เฉพาะเจาะจงที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างจำนวน 15 คน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก 1) เป็นผู้บริหารหน่วยงานภาครัฐและดำเนินการเกี่ยวกับอาหารในชุมชน ผู้บริหารจากหน่วยงานภาครัฐ จำนวน 6 คน และภาคประชาชนและตัวแทนซึ่งดำเนินการเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงหรือเป็นสมาชิกทำกิจกรรมเกี่ยวกับอาหารในชุมชน 5 ปี ขึ้นไป 2) ตัวแทนประชาชน และตัวแทนภาคประชาสังคม จำนวน 9 คน ที่ทำกิจกรรมเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงวิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับด้านอาหาร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย โดยการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร สำหรับการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญเรียบร้อยแล้วเป็นเครื่องมือในการวิจัย เมื่อดำเนินการเก็บข้อมูลแล้วจึงนำมาเรียบเรียง กระทำการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิเคราะห์แบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) สรุปผลแบบการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) อภิปรายผลข้อมูลตามทฤษฎีและปรากฏการณ์ เพื่อสร้างข้อสรุปขยายต่อและข้อเสนอแนะต่อไป

## สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. ผลการสำรวจความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร พบว่า โดยภาพรวมอยู่มีความมั่นคงอยู่ในระดับมาก ( $\bar{x}=4.18$ , S.D =.73) โดยด้านการมีอยู่ของอาหารค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ( $\bar{x}=4.11$ , S.D =.38) ชุมชนมีอาหารที่มีคุณภาพ มีแหล่งอาหารตลอดปี ความสมบูรณ์ของทรัพยากรเพื่อผลิตอาหาร ด้านการเข้าถึงอาหาร มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ( $\bar{x}=4.32$ , S.D=.34) ชุมชนมีระเบียบ กฎของชุมชนเกี่ยวกับอาหาร และมีการนำอาหารเพื่อใช้ในวัฒนธรรมประเพณี ด้านการใช้ประโยชน์จากอาหาร ( $\bar{x}=4.08$ , S.D=.48) ชุมชนมีอากาศที่เอื้อต่อการผลิตอาหาร มีอาหารที่ถูกสุขอนามัย มีความสัมพันธ์ต่อกันด้วยการแลกเปลี่ยนอาหาร และด้านเสถียรภาพด้านอาหาร ( $\bar{x}=4.21$ , S.D=.45) ชุมชนมีความเสี่ยงด้านอาหารมีสภาพภูมิอากาศเอื้อต่อการผลิตอาหาร และได้รับประโยชน์จากอาหาร

2. ข้อเสนอเชิงนโยบายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชรดังต่อไปนี้

2.1 นโยบายความมีอยู่ทางอาหารของครัวเรือนในชุมชน ผลการวิจัยเสนอให้ดำเนินการดังนี้ (1) ส่งเสริมให้ทุกครัวเรือนผลิตอาหาร (2) กิจกรรมแลกเปลี่ยนอาหารในชุมชน (3) ส่งเสริมตลาดชุมชน และ (4) จัดตั้งกลุ่มผลิตอาหารในชุมชน

2.2 นโยบายความเท่าเทียมของครัวเรือนในการเข้าถึงแหล่งอาหาร ผลการวิจัยเสนอให้ดำเนินการดังนี้ (1) จัดทำระเบียบ กฎของชุมชนเกี่ยวกับอาหาร (2) ส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับอาหารกับทุกช่วงวัย และ (3) เปิดโอกาสให้เข้าถึงแหล่งอาหารเท่าเทียมกัน

2.3 นโยบายการใช้ประโยชน์จากอาหารเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า ผลการวิจัยเสนอให้ดำเนินการดังนี้ (1) ส่งเสริมการแปรรูปอาหารในชุมชน (2) ส่งเสริมการเพิ่มมูลค่าให้กับอาหาร (4) เพิ่มช่องทางสร้างรายได้จากอาหาร และ (5) ส่งเสริมให้คนในชุมชนบริโภคอาหารปลอดภัย

2.4 นโยบายผลิตอาหารหมุนเวียนทุกครัวเรือนในชุมชน ผลการวิจัยเสนอให้ดำเนินการดังนี้ (1) พัฒนา ปรับปรุง แหล่งผลิตอาหารในชุมชน (2) จัดทำปฏิทินการผลิตอาหารตามฤดูกาล (3) จัดทำสำมะโนรายการอาหารประจำถิ่นของชุมชน และ (4) ขยายพันธุ์ ขยายพื้นที่สำหรับผลิตอาหารในชุมชน

### การอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง ข้อเสนอเชิงนโยบายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมอยู่มีความมั่นคงอยู่ในระดับมาก ( $\bar{X}=4.18$ , S.D. =.73) ด้านการมีอยู่ของอาหารค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ( $\bar{X}=4.11$ , S.D.=.38) ชุมชนมีอาหารที่มีคุณภาพ มีแหล่งอาหารตลอดปี ความสมบูรณ์ของทรัพยากรเพื่อผลิตอาหาร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พบว่า สุพรรณิ ไชยวรรณ (2562, หน้า 76) พบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารภาพรวมทั้งในช่วงปี พ.ศ. 2551-2561 อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งต่างจากในปี ปัจจุบัน พ.ศ. 2562 ที่มีความมั่นคงอาหารในระดับมาก ทั้ง 4 มิติ ได้แก่ การมีอาหารเพียงพอ การเข้าถึงอาหาร การใช้ประโยชน์จากอาหาร และการมีเสถียรภาพด้านอาหาร ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากชุมชนที่มีลักษณะชนบท มีพื้นที่ว่างในพื้นที่อยู่อาศัย และไร่ นา ยังมีที่ว่างเพื่อผลิตอาหาร เช่น ผัก ผลไม้ และสัตว์ที่เป็นอาหาร เป็นต้น การมีอาหารเกี่ยวข้องกับมิติต่างทั้งฤดูกาลและแหล่งอาหารของชุมชนอันหมายถึงความสมบูรณ์ของแหล่งผลิตอาหารในชุมชน สอดคล้องกับ World Food Summit (1996) ได้นิยามความมั่นคงอาหารไว้ว่า การมีอยู่ของอาหาร (Food Availability) หมายถึง การมีอาหารที่เพียงพอในการบริโภคทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ซึ่งอาจได้มาจากการผลิตภายในประเทศ หรือนำเข้าจากต่างประเทศ ทั้งนี้รวมการช่วยเหลือทางด้านอาหาร Maxwell and Frankenberg (1992) การมีอาหารที่มีคุณภาพเหมาะสมและปริมาณเพียงพอต่อทุกคน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการมีอาหารที่มีคุณภาพและความหลากหลาย ซึ่งสามารถหาและใช้บริโภคได้อย่างเพียงพอและการพัฒนาตัวชี้วัดและเครื่องมือประเมินความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน รวมทั้งมีความสอดคล้องกับ

วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น การมีอาหารและการหาอาหารได้นั้นมีเงื่อนไขอยู่ที่ฤดูกาล แหล่งอาหาร และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านการเข้าถึงอาหารมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ( $\bar{X}=4.32$ , S.D=.34) ชุมชนมีระเบียบ กฎของชุมชนเกี่ยวกับอาหาร และมีการนำอาหารเพื่อใช้ในวัฒนธรรมประเพณี ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากชุมชนมีโอกาเข้าถึงแหล่งอาหารทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน พื้นที่สาธารณะ ป่าชุมชน หรือในพื้นที่ของบริเวณบ้านพักอาศัย ทำให้ชุมชนมีโอกาได้ผลิตอาหารได้ตามฤดูกาลตลอดปี โดยนัยนี้หมายถึงชุมชนสามารถผลิตอาหารได้เอง และสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารได้ด้วยทั้งโดยการซื้อ ขาย และแลกเปลี่ยน ทั้งภายในและภายนอกชุมชนนำ สอดคล้องกับ Maxwell and Frankenberger (1992) คนสามารถเข้าถึงหรือมีทรัพยากรเพียงพอและเหมาะสมที่จะนำมาทำเป็นอาหารที่มีคุณค่า ทรัพยากรดังกล่าว เช่น ที่ดิน น้ำ ป่า เทคโนโลยี เป็นต้น รวมถึงสามารถหาอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองได้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นความสามารถในการมีอาหารไม่ว่าในทางตรง คือ มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง และในทางอ้อม คือ สามารถซื้ออาหารได้ในราคาที่เหมาะสม โดยปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรอาหาร ได้แก่ กฎหมาย ประเพณี การมีอธิปไตยทางอาหาร ทรัพยากรส่วนรวม การมีที่ดินหรือทรัพย์สินที่สามารถแลกเปลี่ยนเป็นเงินได้ การมีรายได้เพียงพอที่จะซื้ออาหาร ราคาอาหารมีความเหมาะสม ขนาดของครัวเรือน ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้านการใช้ประโยชน์จากอาหาร ( $\bar{X}=4.08$ , S.D=.48) ชุมชนมีอากาศที่เอื้อต่อการผลิตอาหาร มีอาหารที่ถูกสุขอนามัย มีความสัมพันธ์กันด้วยการแลกเปลี่ยนอาหาร ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากอาหารนอกจากเป็นปัจจัยในการดำรงชีพ และสร้างรายได้ เพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือนแล้ว การใช้ประโยชน์จากอาหารในเชิงเศรษฐกิจและสะท้อนความผูกพันของคนในชุมชนได้ด้วย โดยการแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายกันเองในชุมชน Maxwell and Frankenberger (1992) กล่าวถึงการใช้อาหารให้ถูกต้องตามหลักชีวภาพผ่านทางโภชนาการ สุขอนามัย และการดูแลสุขภาพ โดยบุคคลสามารถนำอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการและความปลอดภัยมาใช้ให้เกิดประโยชน์

และตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของตนเองได้ ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์จากอาหาร ได้แก่ การมีความรู้ ความสามารถ หรือศักยภาพในการผลิตอาหาร การหาอาหาร การประกอบอาหาร เทคโนโลยี อุปกรณ์/เครื่องมือในการทำมาหากิน และสอดคล้องกับ กษมา สุรเดช และคณะ (2563, หน้า 232-233) จำนวนรายได้ที่เพิ่มขึ้น จากปริมาณการขายที่เพิ่มขึ้นภายหลังการการออกแบบบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ จึงทำให้สมาชิกภายในกลุ่มสามารถขายสินค้าได้ในปริมาณที่มากขึ้นแล้วก็จะส่งผลให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นโดยที่คณะผู้วิจัยสามารถที่จะยกระดับราคาและคุณภาพของผลิตภัณฑ์กล้วยอบเนยให้มีคุณค่าที่สูงขึ้น โดยผลที่เกิดขึ้นกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนคือส่งผลให้มีรายได้ที่เพิ่มขึ้นและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับ อังคณา พุทธศรีวัน (2563) ได้กล่าวว่าความมั่นคงทางอาหารมีองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ ด้านการเข้าถึง ปริมาณเพียงพอ การใช้ประโยชน์จากอาหาร ความยั่งยืนของอาหาร ซึ่ง 3 ด้านนั้นไม่ค่อยมีปัญหา แต่เรื่องโภชนาการ การใช้ประโยชน์จากอาหารที่ถูกต้อง เป็นเรื่องที่เริ่มจะมีปัญหา ดังนั้น ควรจะเน้นตรงนี้ ถ้าวินิจฉัยว่าเกษตรกรช่วยอะไรได้ เกษตรจะผลิตและคงความหลากหลายของอาหารให้คนเลือกบริโภคได้มากขึ้น สามารถจัดการโภชนาการได้ดีขึ้น สำหรับและด้านเสถียรภาพด้านอาหาร ( $\bar{X}$  = 4.21, S.D. = .45) ชุมชนมีความเสี่ยงด้านอาหารมีสภาพภูมิอากาศเอื้อต่อการผลิตอาหาร และได้รับประโยชน์จากอาหาร ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากชุมชนมีพื้นที่ในการผลิตอาหารตามฤดูกาลทำให้มีอาหารเพียงพอต่อการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าจะได้รับผลกระทบจากสภาพภูมิอากาศบ้าง อาจมีพืชผักบางอย่างที่ได้รับผลกระทบ แต่เป็นปกติของชุมชนที่สามารถปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตอาหารได้ และสามารถผลิตอาหารบางประเภททดแทนกันได้

สำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายประกอบด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก็เป็นส่วนหนึ่งของการตัดสินใจ มยุรี อนุมานราชธน (2549, หน้า 42-44) ผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ ประกอบด้วย 1) กลุ่มผลประโยชน์ คือ กลุ่มคนที่มีแนวคิด พื้นฐานชีวิต ฐานะสังคมที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน หรือมีอาชีพเดียวกัน 2) พรรคการเมือง คือองค์กรถาวรที่รวบรวม

ประชาชนให้เข้ามาเป็นสมาชิกพรรคโดยสมัครใจจากชุมชนระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ 3) ประชาชนทั่วไป นอกจากนี้ ธันยวัฒน์ รัตนศักดิ์ (2546, หน้า 111) กล่าวว่า ยังมีผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะอย่างไม่เป็นทางการ (UnOfficial policy making) ได้แก่ กลุ่มผลประโยชน์ พรรคการเมือง และประชาชนทั่วไป ซึ่งไม่มีอำนาจตามรัฐธรรมนูญในการตัดสินใจกำหนดนโยบาย (1) กลุ่มผลประโยชน์ (Interest group) หมายถึง กลุ่มคนที่มีแนวคิดพื้นฐานชีวิตฐานะที่เหมือนหรือคล้ายกัน หรือมีอาชีพเดียวกัน สมาชิกรวมกันเป็นครั้งคราว (2) พรรคการเมือง (Political parties) หมายถึง องค์การถาวรที่รวบรวมประชาชนให้เข้ามาเป็นสมาชิกพรรคโดยสมัครใจจากชุมชนระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ ประสานประโยชน์ของสมาชิกพรรคและแสวงหาอำนาจทางการเมืองตามวิถีทางที่รัฐธรรมนูญกำหนดในระบบการเมืองทุกระบบ พรรคการเมืองมีหน้าที่ และความสำคัญที่แตกต่างกัน ได้แก่ ช่องทางให้ประชาชนแสดงออกและทำการรวบรวมข้อเสนอต่างๆ เข้าสู่ระบบ โดยปกติพรรคการเมืองจะมีบทบาทในการกำหนดนโยบายสาธารณะที่มีขอบเขตกว้างขวางกว่ากลุ่มผลประโยชน์ กล่าวอีกนัยก็คือ การเป็นหน้านาย (Broker) มากกว่าจะเป็นผู้สนับสนุนผลประโยชน์เฉพาะเจาะจงอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อนำไปกำหนดนโยบายสาธารณะ นอกจากนี้ กุลธณ ธนาพงศธร (2538, หน้า 144-145) อธิบายกระบวนการกำหนดนโยบายไว้ว่า ขั้นตอนการค้นหารวบรวมข้อมูล และปัจจัยต่างๆ เพื่อเป็นประกันได้ว่าความคิดริเริ่มต่างๆ ที่มี ผู้เสนอแนะขึ้นนั้นเป็นความคิดที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ และสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ และขั้นการยกร่างนโยบายเมื่อได้ประมวลรวบรวมข่าวสารข้อมูลและปัจจัยต่างๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องตัดสินใจได้ว่า ความคิดริเริ่มที่สามารถแก้ไขปัญหาดังนั้น การยกร่างเป็นนโยบายขั้นแรกอาจที่จะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ในภายหลังได้ สำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชรนี้ดำเนินการเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ นโยบายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนมีความสำคัญต่อบริบทของพื้นที่อย่างมาก เพราะอาจนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างแท้จริงโดยมาจากตัวแทนของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งความสำคัญของ

นโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและความต้องการของประชาชนอย่างกว้างขวาง ประกอบด้วย 1) นโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นต่อประชาชน 2) นโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นต่อนักการเมืองท้องถิ่น 3) นโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นต่อส่วนราชการ และ 4) นโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันเองซึ่งวงจรรนโยบายสาธารณะท้องถิ่น ประกอบด้วย การกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ และการติดตามและประเมินผลนโยบาย (ศุภชัย ยาวะประภาส, ปียากร หวังมหาพร, 2555, หน้า 153-156, 176) นโยบายสาธารณะถือเป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นตามหลักปรัชญาท้องถิ่นนิยม หมายถึง ปรัชญาที่นิยมหลักการปกครองท้องถิ่นโดยท้องถิ่นเองว่าเป็นวิธีการที่ถูกต้องมากกว่าการปกครองท้องถิ่นโดยส่วนกลาง (อุดม ทุมไธสิต, มปป, หน้า 140) อย่างไรก็ตามนโยบายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชร อาจมีปัญหาในทางนำไปสู่การปฏิบัติบางประการ สอดคล้องกับ บุญทัน ดอกไธสง (2553, หน้า 124) ได้กล่าวไว้ว่า ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายในภูมิภาคยังมีปัญหาบางประการ ดังนี้ 1) ความเชื่อที่ไม่ลงรอย 2) การขยายตัวของความไม่เข้าใจในประเด็นทางวัฒนธรรม 3) ใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือทำสงคราม 4) การแบ่งแยกปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ และ 5) เครือข่ายนโยบายร่วมสร้างความมั่งคั่งในภูมิภาค อนึ่ง การมีนโยบายความมั่นคงทางอาหารนี้จะมีส่วนส่งเสริมและแก้ปัญหาความมั่นคงทางอาหารในระยะยาวได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา และคนอื่นๆ (2554, หน้า 68-71) ได้สรุปมูลเหตุความไม่มั่นคงทางอาหารของไทยไว้ว่า การขาดนโยบายเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารระดับประเทศ ดังนั้น ต้องมีการติดตามนโยบายเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนต่อไป นอกจากข้อเสนอเชิงนโยบายที่นำไปสู่การปฏิบัติตามบริบทของแต่ละพื้นที่แล้ว ยังมีปัจจัยสภาพแวดล้อมของนโยบายที่อาจส่งผลต่อความสำเร็จของนโยบายความมั่นคงทางอาหารของชุมชนด้วย

สรุปได้ว่า ข้อเสนอเชิงนโยบายประกอบด้วย 1) นโยบายความมีอยู่ทางอาหารของครัวเรือนในชุมชน 2) นโยบายความเท่าเทียมของครัวเรือนในการเข้าถึงแหล่งอาหาร 3) นโยบายการใช้ประโยชน์จากอาหารเพื่อคุณภาพชีวิตที่

ดีกว่า และ 4) นโยบายผลิตอาหารหมุนเวียนทุกครัวเรือนในชุมชน มีแนวทางเพื่อให้ชุมชนและหน่วยงานภาครัฐได้ส่งเสริม สนับสนุน ให้เป็นรูปธรรมนำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจังหวัดกำแพงเพชรตามบริบทของแต่ละพื้นที่

### ข้อเสนอแนะ

#### ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลวิจัยไปใช้

1. ผู้นำชุมชนส่งเสริมให้ชุมชนสำรวจรายการอาหารประจำถิ่นทุกประเภทของชุมชน และจัดทำปฏิทินการผลิตอาหารทุกพื้นที่
2. หน่วยงานภาครัฐควรให้ความรู้เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารเมื่อเหตุการณ์วิกฤต
3. หน่วยงานภาครัฐควรมุ่งเน้นโครงการส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงระดับครัวเรือน โคกหนองนาโมเดล เพื่อความมั่นคงทางอาหาร

#### ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำวิจัยเกี่ยวกับนวัตกรรมการเพิ่มมูลค่าของอาหารในชุมชน
2. ควรทำวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยส่งเสริมให้ชุมชนมีความมั่นคงทางอาหาร

### บรรณานุกรม

- เกษมา สุระเดช และคณะ. (2563). การออกแบบตราสินค้าและพัฒนาบรรจุภัณฑ์เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์กล้วยอบเนยของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหมูสวรรค์หมู่ไทยศรีโยธิน. *วารสารพิบูล คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 18 (1) : 232-233.
- กุลธน ธนาพงศธร. (2538). แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ. ใน *นโยบายสาธารณะและการวางแผน*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชื่นฤทัย กาญจนะจิตรา และคนอื่นๆ. (2554). *สุขภาพคนไทย 2554 : เอชไอเอ กลไกพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อชีวิตและสุขภาพ*. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

- ธันยวัฒน์ รัตนศักดิ์. (2546). นโยบายสาธารณะ. เชียงใหม่ : คณินิจการพิมพ์.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2560). การวิจัยเบื้องต้น. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.
- บุญทัน ดอกไธสง. (2553). ขอบข่ายรัฐประศาสนศาสตร์ยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปัญญาชน.
- แพรวไพลิน วงษ์สินธุวิเศษ, ณัฏพล จรุงพิพัฒน์กุล. (2561). Middle Income Trap: กับดักเศรษฐกิจที่รอกการก้าวข้าม ใน บทวิเคราะห์ **ทางเศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ : ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- มยุรี อนุমানราชธน. (2549). นโยบายสาธารณะ. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- ศุภชัย ยาวะประภาส, ปียากร หวังมหาพร. (2555). นโยบายสาธารณะระดับ **ท้องถิ่นไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัทจุดทองจำกัด.
- รุ่งนภา พิมพ์ศรี. (2563). **ความมั่นคงทางอาหารของไทย นำห้วงหรือไม่ใน ภาวะที่โลกเสี่ยงขาดแคลน**. <https://www.prachachat.net/d-life/news-472768>. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2565.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). **การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ปี 2564**. [www.nso.go.th](http://www.nso.go.th). สืบค้นเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2565.
- สุพรรณิ ไชยวรรณ. (2562). **การส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ตำบลเกาะรัง อำเภอยะบะดาล จังหวัดลพบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อุดม ทุมโฆสิต. (มปป). **การปกครองท้องถิ่นสมัยใหม่**. กรุงเทพฯ : บริษัท แชนโพร พรินติ้ง จำกัด.
- อังคณา พุทธศรี. (2563). **ความมั่นคงทางอาหารของไทย นำห้วงหรือไม่ใน ภาวะที่โลกเสี่ยงขาดแคลน**. <https://www.prachachat.net/d-life/news-472768>. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2565.
- Cronbach, L. J. (1970). *Essentials of Psychological Test*. (5th ed.). New York : Harper Collins.

- FAO. (2006). **Food Security**. [https://www.fao.org/fileadmin/](https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitaly/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf)  
[templates/faoitaly/documents/pdf/pdf\\_Food\\_Security\\_Cocept\\_Note.pdf](https://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitaly/documents/pdf/pdf_Food_Security_Cocept_Note.pdf).
- Maxwell, S. and Frankenberger, T. R. (1992). **Household Food Security: Concepts, Indicators, Measurements : A Technical Review**. New York : UNICEF.
- World Food Summit. (1996). **Rome Declaration on World Food Security**. Rome.